
TADEUSZ LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

ORCID 0000-0003-0676-9841

Polskie i innosłowiańskie słowniki języka pisarzy (na tle leksykografii niesłowiańskiej oraz roli pisarzy w kodyfikacji i rozwoju języków)

1. Pisarze a rozwój języka i kultury

Pisarze, zwłaszcza wybitni, odgrywali i odgrywają dużą rolę w rozwoju kultury i języka każdego narodu. Twórcy literatury zasłużyli się szczególnie w rozwoju sprawności funkcjonalnej i w kodyfikacji wielu języków azjatyckich, afrykańskich, australijskich oraz języków Indian południowoamerykańskich i północnoamerykańskich, które ukształtowały się znacznie później niż standardowe języki narodów europejskich. Bogatą i długą tradycję piśmiennictwa i literatury miało niewiele narodów azjatyckich, np. Chińczycy, Japończycy, Hindusi, Persowie.

Pisarze pozaeuropejscy znali na ogół jeden z wysokoprestiżowych języków kolonizatorów, tj. angielski, francuski, hiszpański, włoski, holenderski, flamandzki (czasem również niemiecki w koloniach Cesarstwa Niemieckiego), dzięki czemu intelektualizowali znane sobie dialekty rodzime i przekształcali je w języki standardowe, tj. coraz bardziej sprawne funkcjonalnie i skodyfikowane. Często w ciągu XIX i XX wieku pisarze ze wzmiankowanych kontynentów nie tylko tworzyli literaturę narodową, lecz także byli publicystami, tłumaczyli utwory literackie oraz Biblię, wydawali podręczniki szkolne oraz kompendia kodyfikacji językowej, tj. gramatyki i słowniki (zob. Lewaszkiewicz 2017). Ograniczę się do kilku przykładów. W historii afrykańskiego języka joruba wybitną postacią był Samuel

A. Crowther¹ (1807–1891) (zob. Klíma, Růžička, Zima 1980: 210) – autor tekstów religijnych, tłumacz całej Biblii, współautor i redaktor słownika wraz z gramatyką. Piśmiennictwo i literatura afrykańskiego języka fanti wiele zawdzięcza ją aktywności Roberta C. Acquaha (ok. 1884–1956) (zob. Klíma, Růžička, Zima 1980: 230–231). Był on poetą, współtłumaczem Biblii, zbierał przysłowia, pisał gramatyki i podręczniki szkolne. Benedict W. Vilakazi (1906–1947) wydawał swoje utwory w afrykańskim języku zulu; jako współautor opublikował też słownik zulusko-angielski (1945) (zob. Klíma, Růžička, Zima 1980: 343–344).

W europejskim kręgu kulturowym pisarze również kształtowali sprawność funkcjonalną swoich języków narodowych i przyczyniali się do ich kodyfikacji. Do takiej właśnie grupy należeli np. we Włoszech Dante Alighieri, Francesco Petrarca i Giovanni Boccaccio, którzy w ciągu XIII i XIV wieku upowszechnili elementy dialektu toskańskiego, tj. głównie florenckiego (zob. Mańczak 1988: 623), a na ich języku wzorowali się później twórcy piśmiennictwa literackiego. Język włoski został ostatecznie skodyfikowany pod koniec XVI wieku przez Accademię della Crusca. Podobną rolę odegrali pisarze w historii języka niemieckiego. Podstawę językową Biblii Lutera (1522–1534) stanowił język piśmiennictwa wschodnio-środkowo-niemieckiego. Język ten stał się jednak językiem ogólnoniemieckim dopiero w ciągu XVIII wieku. Zdaniem Aleksandra Szulca:

Ostateczny przełom, jeśli idzie o ujednolicenie niemieckiego języka piśmiennictwa, dokonał się w XVIII w. dzięki działalności takich pisarzy jak Friedrich Klopstock, Johann G. Herder, Christoph Wieland, Friedrich Schiller i Johann W. Goethe, którzy wszyscy opowiedzieli się za normą wschodnio-środkowo-niemiecką (Szulc 1988: 809).

Wielu wybitnych pisarzy (np. William Szekspir czy Miguel Cervantes) odegrało niewątpliwie istotną lub wręcz przełomową rolę w dziejach kultury i w formowaniu języków artystycznych, ale nie oddziałowali oni znacząco na normalizację języków narodowych.

Jeśli chodzi o słowiańskie języki literackie (standardy), tylko w historii niektórych znani pisarze przyczyniali się zarówno do rozwoju sprawności funkcjonalnej i doskonalenia języka artystycznego, jak i do kodyfikacji ortograficznej, fonetyczno-fonologicznej, gramatycznej i leksykalnej. Językoznawcy do tego kręgu

¹ Przy nazwiskach użytych pierwszy raz podaję w zasadniczej części artykułu pełną postać imion, przy następnych zaś użytych pomijam imię. Zamieściłem inicjały imion tylko wtedy, gdy nie mogłem ustalić ich pełnej postaci.

pisarzy zaliczają nielicznych twórców literatury. Franciszek Sławski w taki sposób ocenił zasługi Aleksandra Puszkina:

Ostatecznie ustalił się rosyjski język literacki w dziełach Aleksandra Puszkina (1799–1837). Stworzył on nieprześcignione wzory języka artystycznego, prozy powieściowej i artystycznej. Opierając się zasadniczo na języku żywym, mówionym, potocznym, umiał zharmonizować go z elementami tradycyjnymi, także i z cerkiewizmami, stosując je w ograniczonym zakresie. Odrzucił stosowanie rygorów językowych, uzależnionych od stylu (panujących w połowie XVIII w.). Używany dziś w literaturze język rosyjski niewiele się różni od języka Puszkina (Sławski 1988: 955).

Podobnie Sławski wyraził się o roli historycznojęzykowej wybitnego pisarza ukraińskiego:

Ostatecznie ustalił ukraiński język literacki Taras Szewczenko (1814–1861) w swoim *Kobzarze*. Dzisiejszy ukraiński język literacki nie różni się zasadniczo od języka Szewczenki (Sławski 1988: 964).

Wydaje się jednak, że polski uczony częściowo przecenił rolę Puszkina i Szewczenki w rozwoju i kodyfikacji języków rosyjskiego i ukraińskiego.

W normowaniu języka nowobułgarskiego zasłużyła się szczególnie grupa pisarzy pochodzących z północno-wschodniej Bułgarii, np. Petko Raczew Sławejkow, Christo Botew, Ljuben Karawelow. Sławski (1988: 986) podkreśla też zasługi poety Błaże Koneskiego w powojennej kodyfikacji języka macedońskiego.

Wielu wybitnych pisarzy słowiańskich, tłumaczy i publicystów zajmowało się działalnością językowo-kodyfikacyjną (jako autorzy traktatów ortograficznych i gramatyk, autorzy lub współautorzy słowników), wypowiadało się w sprawach poprawności językowej, stylu, puryzmu językowego, polityki językowej (zob. Lewaszkiewicz 2017). Niektórzy z nich odegrali istotną rolę jako reformatorzy językowi lub autorzy, których teksty oraz poglądy teoretycznojęzykowe wpływały na ustalenia zawarte w językoznawczych opracowaniach normatywnych.

Sławski wysoko ocenił również zasługi Adama Mickiewicza w historii języka polskiego:

Do rozwoju nowopolskiego języka literackiego i jego zbliżenia do żywej mowy narodowej przyczyniła się znacznie twórczość pisarzy romantycznych, a zwłaszcza Adama Mickiewicza (Sławski 1988: 917).

Dodajmy jednak, że uczony rolę Mickiewicza ujął inaczej niż rolę Puszkina i Szewczenki w rozwoju ich języków narodowych, tj. niewątpliwie był przekonany o tym, że język Mickiewicza znacznie się różni od języka pisanego i mówionego przeciętnego inteligenta polskiego w XIX i XX wieku.

Na ogół przecenia się rolę autora *Pana Tadeusza* w kształtowaniu polskiego języka literackiego, tj. języka ogólnopolskiego z jego odmianą pisaną i mówioną, o czym będzie mowa w następnych akapitach. Wprawdzie cytujemy nieraz poetę (np. „tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga”; „ciemno wszędzie, głucho wszędzie”), ale przecież nigdy nie pisano i nie mówiono językiem Mickiewicza. Chodzi o fonetyczno-fonologiczną, morfologiczną i składniową stronę języka, jak również o jego słownictwo, zwłaszcza archaizmy wyrazowe, rutenizmy i słowotwórcze osobliwości leksykalne. Natomiast duży wpływ miał poeta na rozwój języka artystycznego, zwłaszcza języka poezji (zob. Lewaszkiewicz 2021: 494).

Mickiewicz tylko w nieznacznym stopniu oddziaływał na normalizację wymowy wyrazów (np. używał jednozgłoskowego *-ja* zamiast dwuzgłoskowego *-yja*, *-ija*) oraz porządkowanie fleksji (np. w zakresie repartycji końcówek dopełniacza l. poj. rzeczowników męskich *-a* i *-u*) (zob. Klemensiewicz 1999: 538). Wprawdzie Zenon Klemensiewicz pozytywnie oceniał nowatorską postawę językową najwybitniejszego polskiego romantyka, lecz był też przekonany o jego ograniczonej roli w oddziaływaniu na język ogólnopolski. Oto odpowiednie cytaty:

Język Mickiewicza jest językiem jednostki, a choć ona geniuszem, jej język osobniczy podlega tym samym prawidłowościom stosunku języka jednostki do języka narodowego (Klemensiewicz 1959: 437).

W krótko i zwięźle ujętym wniosku możemy powiedzieć, że wpływ odosobnionej jednostki na rozwój języka jest ogromnie ograniczony. W gramatyce jeszcze więcej niż w słownictwie, a nowatorska, inicjująca rola jednostki jest w praktyce milionów użytkowników i nosicieli języka właściwie żadna (Klemensiewicz 1959: 439).

Słownictwo poety jako całość znacznie się różni od słownictwa współczesnej polszczyzny. W porównaniu z minimalną rolą Mickiewicza w normalizacji polskiej fonetyki i gramatyki jego zasługi we wzbogacaniu, upowszechnianiu i normalizacji słownictwa są jednak większe, niż dotąd sądzono. Dostrzegł je najbardziej Andrzej Bańkowski (2000; 2014) w swoim niepełnym słowniku etymologicznym (zob. Lewaszkiewicz 2022).

Zgadzam się z poglądem Mieczysława Karasia (1976), który zwrócił uwagę na przecenianie roli pisarzy (nie tylko Mickiewicza) w kształtowaniu polskiego

języka literackiego. Jednocześnie docenił ich rzeczywistą rolę w rozwoju polskiego języka artystycznego. Podobne jest stanowisko Stanisława Urbańczyka w sprawie znaczenia pisarzy XVI wieku. Uczony stwierdził m.in., że nie przyczynili się oni do „uporządkowania systemu fleksyjnego”, w przewyższeniu bowiem dominacji łaciny wzięła udział już wcześniej lub równoległe z nimi publicystyka i proza naukowa, najbardziej zaś wpłynęli na doskonalenie „słownictwa, metaforyki, obrazowania” (Urbańczyk 1960: 452).

Wydaje się, że bardziej precyzyjne określenie roli pisarzy nie tylko w rozwoju języków artystycznych, lecz także w kształtowaniu ogólnonarodowych języków (tj. standardów) słowiańskich, europejskich i pozaeuropejskich wymaga nowych przemyśleń i wypracowania metodologii oceny tych procesów historycznojęzykowych. Konieczne jest m.in. odróżnianie oceny wpływu języka pisarzy na język ogólny w krótkich odcinkach czasowych (tj. w synchronii) i w długich okresach (tj. w diachronii). Do rzetelnej oceny znaczenia historycznojęzykowego pisarzy będą przydatne monografie ich języka, które obejmują opisy całego systemu językowego, tj. również słownictwo. Wnikliwe (opracowane na zadowalającym poziomie) monografie języka wybitnych pisarzy europejskich jednak nie istnieją; opublikowano tylko zarysy monograficzne lub omówienia wybranych zagadnień idiolektów pisarzy. Uważam, że dotychczas takich rozpraw nie poświęcono wielu najwybitniejszym pisarzom, np. Szekspirowi, Goethemu, Cervantesowi, Puszkiniowi i m.in. Mickiewiczowi.

W kompleksowym opisie języka pisarza niezbędne jest korzystanie ze słownika dokumentującego jego zasób leksykalny. Ogólny poziom monografii (obejmującej również styl twórcy literatury) zależy w dużym stopniu od koncepcji słownika i staranności jego opracowania, tj. od jakości definicji, informacji gramatycznych, stylistycznych i statystycznych, doboru cytatów, odróżniania materiału językowego tekstów reprezentujących poszczególne rodzaje i gatunki literackie.

2. Rodzaje słowników pisarzy

Słownik języka pisarza może obejmować słownictwo całej twórczości lub jej części, np. prozę lub poezję, jedną powieść lub cykl powieści, twórczość literacką bez publicystyki, korespondencji, tekstów rękopiśmiennych. Istnieją również słowniki nazw własnych w języku pisarzy, słowniki epitetów, frazeologiczne, słowniki rymów, konkordancje, alfabetyczne indeksy słownictwa wraz z lokalizacjami, glosariusze, tj. słowniki objaśniające wyrazy obce, przestarzałe, rzadkie, gwarowe itd. w języku pisarzy.

3. Cel artykułu

Zamierzam zaprezentować polskie i innosłowiańskie słowniki oparte na pełnym lub obszernym materiale słownictwa pospolitego utworów artystycznych pisarzy i ewentualnie tekstów innego typu. Ich wykaz znajduje się przed *Bibliografią* (zob. *Rozwiązanie skrótów odnoszących się do omawianych słowników*). Leksykonom obejmującym hasła wyrazowe tylko części utworów twórców literatury poświęcę jedynie wzmianki². Niekiedy odnotuję również innego typu słowniki języka pisarzy (np. frekwencyjne). Omówienie zawartości części słowników innosłowiańskich i ich zasad redakcyjnych będzie powierzchowne, ponieważ do niektórych dzieł leksykograficznych nie udało mi się dotrzeć³. Czasem z tego powodu ograniczę się do wymienienia ich tytułów.

Mój artykuł ma wprowadzić w założeniu syntetyczny charakter ogólnosłowiański, ale nie może być traktowany jako wyczerpujące opracowanie. Uważam, że jest to tylko rekonesans badawczy. Potrzebna będzie w przyszłości monografia, która dogłębnie ukaże wartość najważniejszych słowników oraz zsyntezuje słowiański dorobek teoretyczny z zakresu leksykografii języka pisarzy. Konieczność poświęcenia tej tematyce obszernej pracy wynika z faktu, że obejmuje ona wiele problemów ogólnych i szczegółowych.

Najpierw jednak należy opracować bibliografię rozumowaną słowników języka pisarzy słowiańskich. Zawierałaby ona słowniki języka całej twórczości oraz słowniki oparte na części tekstów pisarzy. Omówienia zawartości opracowań leksykograficznych należałoby dostosować do jednolitej instrukcji przyjętej dla wszystkich opisów. Oprócz tego bibliografia rozumowana powinna objąć także inne typy słowników pisarzy (np. słowniki frazeologiczne, frekwencyjne, rymów) oraz indeksy słownictwa. Taki projekt naukowy może zrealizować tylko międzynarodowy zespół badawczy.

4. Polskie teorie (konceptje) słowników języka pisarzy

Podstawy teorii słowników języka polskich pisarzy zaprezentowali redaktorzy we wstępach do dotychczas wydanych dzieł: Konrad Górski i Stefan Hrabec (*Słownik*

² Nie omawiam jednak np. *Słownika osobliwości leksykalnych Stanisława Wyspiańskiego: na materiale utworów dramatycznych* (2016), ponieważ publikacja ta zawiera tylko wyrazy osobliwe. Różne szczegółowe słowniki autorskie odnotowała natomiast Katarzyna Wojan (2023; 2024).

³ Wielu słowników innosłowiańskich nie ma w polskich bibliotekach, brak też o nich dokładniejszych informacji w bibliografiach i źródłach internetowych.

języka Adama Mickiewicza – SJAMic⁴), Witold Doroszewski, Stanisław Skorupka i Salomea Szlifersztejnowa (*Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* – SJJChPas⁵), Marian Kucała (*Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego* – SPJKoch), Jadwiga Puzynina i Tomasz Korpysz (*Internetowy słownik języka Cypriana Norwida* – ISJCNor). Wymienieni redaktorzy poinformowali o źródłach tekstowych słowników, o sposobach wyodrębniania znaczeń wyrazów hasłowych i ich charakterystyce gramatycznej, o zakresie zamieszczania cytatów i innych zasadach redakcyjnych. W odrębnych publikacjach Kucała, Puzynina i Korpysz pogłęбили teoretyczne założenia leksykograficznych opracowań idiolektów pisarzy.

Najważniejsze w artykule Kucały są – moim zdaniem – dwa stwierdzenia:

Słowniki języka pisarzy służą trochę innym celom i mają nieco inne zadania niż słowniki języka ogólnego. W tych ostatnich chodzi przede wszystkim o zarejestrowanie wyrazów, ich form, połączeń frazeologicznych i znaczeń ogólnych, typowych, najczęstszych, mniej o różnego rodzaju indywidualizmy. Natomiast w słownikach autorów równie ważne, o ile nie ważniejsze niż ogólne, są wszystkie zjawiska leksykalne nietypowe, rzadkie, swoiste. Opracowuje się przecież słowniki autorów dzieł wybitnych nie tylko treściowo, ale i językowo. Artyzm językowy tych dzieł polega z jednej strony na mistrzowskim wyzyskaniu środków w języku ogólnym przyjętych, z drugiej – na wprowadzeniu elementów nowych. W słownikach trzeba więc ukazywać jedno i drugie (Kucała 1988: 401).

W słownikach autorów tego rodzaju niespójność definicji z cytatami występuje rzadziej niż w słownikach ogólnych (Kucała 1988: 402).

Stanowisko Puzyniny w porównaniu z powyższym poglądem Kucały jest bardziej precyzyjne (z punktu widzenia metodologii strukturalizmu) w ukazaniu różnicy między słownikami języka ogólnego a słownikami języka pisarzy. Oto odpowiedni cytat:

Są opisami parole, są w mniejszym lub większym stopniu nastawione na wydobycie tego, co indywidualne w języku pisarza, ukazując zarazem odbijanie się w nim języka epoki. Słowniki ogólne natomiast zmierzają do opisu langue, do abstrahowania od tego, co jednostkowe, szukania tego, co wspólne u różnych użytkowników języka danej epoki, regionu, dialektu środowiskowego lub tp. (Puzynina 1988: 444).

⁴ Zob. Rozwiązanie skrótów odnoszących się do omawianych słowników.

⁵ Redaktorami naczelnymi tego słownika byli Halina Koneczna i Witold Doroszewski.

Ogólną ocenę dotychczasowych polskich i słowiańskich zbiorów słownictwa oraz typowych słowników pisarzy uczona zawarła w dwóch punktach (Puzynina 1988: 451). W pierwszym uznała, że niepozytywnie można ocenić tylko takie słowniki języka pisarzy różnego typu, które są wykonane nierzetelnie lub są oparte na błędnych założeniach. Punkt drugi to stwierdzenie: „Typ opracowania słownikowego musi być skorelowany z przewidywanym typem odbiorców słownika i z ich potrzebami” (Puzynina 1988: 451). Punkt trzeci w opinii Puzyniny to postulaty, które należy wziąć pod uwagę w opracowaniu idealnych słowników wybitnych pisarzy. Chodzi o dzieło:

a) zawierające wszystkie wyrazy danego tekstu lub zbioru tekstów; b) odnotowujące wszystkie użycia – b) z ewentualnym ustępstwem na rzecz samych lokalizacji przy hasłach bardzo licznych; c) zawierające możliwie precyzyjną kwalifikację znaczeniową i stylistyczną; d) zaopatrzone w charakterystykę gramatyczną leksemów we wszystkich użyciach; e) podające jak najwięcej danych statystycznych w zakresie leksemów, znaczeń, frazeologii i form gramatycznych; f) zaopatrzone w indeks odwrócony (a tergo) oraz indeks rangowy; g) oparte na autografach i wydaniach za życia autora z uwzględnieniem wariantów i różnych redakcji tekstów; h) pożądane są jako załączniki do słownika pisarza dane statystyczne o częstości części mowy w poszczególnych utworach oraz form gramatycznych istotnych dla charakterystyki danych rodzajów i gatunków literackich w twórczości pisarza (Puzynina 1988: 451).

Powyższe stanowisko wybitnej uczonej uważam za maksymalistyczne; realizacja takiej koncepcji jest obecnie praktycznie niewykonalna w polskiej i słowiańskiej leksykografii. Niektóre zagadnienia teorii słowników pisarzy Puzynina pogłębiła po kilku latach w odrębnym artykule (zob. Puzynina 1993).

Za najważniejszy artykuł teoretyczny o istocie słowników pisarzy (nie tylko polskich i słowiańskich) należy uznać obszerną publikację Korpysza (2010: 51–72). Jest to szczegółowa i kompetentna analiza celów, metod i koncepcji autorskich opracowań leksykograficznych do roku 2010 na tle badań języka artystycznego i teorii idiolektu.

Warto też wspomnieć o kilku innych pozycjach bibliograficznych, tj. artykułach Lucylli Pszczołowskiej (1966), Katarzyny Sobolewskiej (2010) i Anny Kozłowskiej (2013).

Z artykułu Pszczołowskiej na przypomnienie zasługują przynajmniej dwie krytyczne uwagi o SJAMic: brak w artykułach hasłowych rozłączności leksykalnego materiału prozy i poezji, co ogranicza możliwość opracowania specyfiki

języka poetyckiego autora *Pana Tadeusza*, oraz brak w tekście *Założeń redakcyjnych słownika* (s. XII–XXIII) informacji o liczbie

wszystkich wyrazów użytych w tekstach Mickiewicza. Bez niej statystyka dotycząca poszczególnych haseł nie ma wartości porównawczej poza obrębem materiału Mickiewiczowskiego (Pszczółowska 1966: 156).

Bardzo pouczający jest artykuł Sobolewskiej (2010). Może być on potraktowany jako wartościowe uzupełnienie do publikacji Korpysza z tego samego roku. Autorka podkreśla, że w opisie języka pisarzy ważne są nie tylko teksty artystyczne, lecz także listy, pamiętniki, notatki, tj. teksty odzwierciedlające język potoczny, który w szczególny sposób ukazuje rzeczywistość językową danej epoki. Za istotne uznają opinie (w tym uwagi krytyczne) o SJAMic, SJJChPas i SPJKoch. Z omówienia ISJCNor warto zacytować następujący fragment:

Słownik ten kładzie nacisk raczej na pojęcia niż pojedyncze leksemy. Tym samym prezentuje materiał językowy uporządkowany i przypisany do określonych kompleksów pojęciowych, co czyni go bazą danych do wykorzystania w badaniach historycznoliterackich (Sobolewska 2010: 386).

Przekonuje również charakterystyka 15 tomów *Słownictwa pism Stefana Żeromskiego*, które zespół autorów opracował pod kierunkiem Kwiryny Handke⁶:

Jest to więc słownik zorientowany na poszukiwanie znaczeń, idei i odtwarzanie kodów kulturowych. Odchodzi od układu alfabetycznego oraz pełnej dokumentacji na rzecz porządku problemowego i wyboru ilustracji tekstowej. Każdy typ słownika rozpoczyna część teoretyczna, interpretacyjna, podsumowująca ustalenia językoznawcze i proponująca autorską wizję pisarstwa Żeromskiego i wpisanych w nie odniesień do całości kultury (Sobolewska 2010: 387).

Końcowa część artykułu zawiera rozbudowaną i przekonującą wypowiedź o słownikach języka pisarzy, które powinny posłużyć „jak najszerszemu gronu odbiorców humanistów”.

Artykuł Kozłowskiej składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza część to zwięzły opis dotychczas wydanych słowników języka pisarzy: SJAMic, SJJChPas, SPJKoch, ISJCNor, 15 tomów *Słownictwa pism Stefana Żeromskiego* oraz słownika

⁶ Dokładniejsze dane bibliograficzne znajdują się w dalszej części artykułu.

leksyki militarnej w *Trylogii* Henryka Sienkiewicza⁷. Autorka dostrzega w artykułach hasłowych słowników pisarzy 6 typów „klasycznych” danych, np.:

- 1) wyraz hasłowy; 2) informacje o wariantach fonetycznych i morfologicznych obecnych w pismach danego autora; 3) dane dotyczące frekwencji (tylko w pełnych słownikach); 4) objaśnienie znaczeń leksemów,

oraz w niektórych słownikach 5 „dodatkowych elementów opisu”, np. informacje fleksyjne, objaśnienia etymologiczne wyrazów obcych, „informacje o obecności poszczególnych leksemów w słownikach języka polskiego oraz w słownikach idiolektów innych autorów”.

Część druga publikacji to omówienie polskich indeksów słownictwa pisarzy oraz list frekwencyjnych. Najważniejsza jest trzecia część artykułu: *Indeks słownictwa tekstów artystycznych Karola Wojtyły*. Autorka pisze:

Podstawę opracowania stanowią autografy oraz czystopisy, a w wypadku utworów, dla których brak takich źródeł lub których oryginały są niedostępne – pierwodruki (Kozłowska 2013: 152).

Hasło w indeksie słownictwa artystycznego Wojtyły będzie zawierało: wyraz hasłowy (leksem, nazwa własna, frazeologizm, przysłowie), kwalifikator gramatyczny, frekwencję wyrazu hasłowego, warianty fonetyczne i morfologiczne, „ewentualnie bardzo uproszczony opis znaczenia”, „wszystkie cytaty dokumentujące poszczególne użycia wraz z ich lokalizacjami”, kwalifikatory tekstowe, ewentualnie odsyłacze. Jak z powyższej informacji wynika, indeks ten będzie bliski słownikowi.

Sądzę, że oprócz polskiej leksykografii języka pisarzy tylko leksykografia wschodniosłowiańska dysponuje wartościową teoretyczną literaturą naukową. Odwołam się w dalszej części artykułu jedynie do kilku pozycji i wskażę źródło, które zawiera więcej informacji bibliograficznych.

5. Słowniki języka pisarzy niesłowiańskich

Brak bibliografii informującej o różnego typu słownikach pisarzy reprezentujących literatury w niesłowiańskich językach indoeuropejskich. Chodzi przede

⁷ Chodzi o opracowanie: Mariak 2009.

wszystkim o słowniki pisarzy prestiżowych literatur światowych. Nie można do-
trzeć do odpowiednich danych na podstawie źródeł internetowych, a poszukiwa-
nie informacji w bibliografiach i literaturze naukowej jest bardzo czasochłonne
i nie zawsze daje pożądane rezultaty.

Wiadomo, że leksykografowie niemieccy przygotowali najpierw słowniki po-
święcone wybranym utworom Goethego (Merker, Graefe, Merbach 1958–1963;
Neuendorff 1958–1963). Prawdopodobnie na podstawie tych słowników i pełnej
kartoteki leksykalnej zaczęto wydawać *Goethe-Wörterbuch* (1966), który Puzynina
(1988: 452) wymieniła w swoim artykule. Najważniejszy w idiolektalnej leksyko-
grafii francuskiej jest chyba przestarzały słownik języka Moliera (właściwe imię
i nazwisko to: Jean Baptiste Poquelin, zob. Livet 1895–1897).

Jeżeli chodzi o pisarzy angielskich i amerykańskich, korzystam z informacji
zawartych w publikacji Olgi M. Karpowej (1989)⁸. Najczęściej ukazywały się opra-
cowania leksykograficzne dotyczące Szekspira. Wydawano jednak głównie kon-
kordancje i glosariusze. Znane są dzieła leksykograficzne Johna Barletta z końca
XIX wieku: *Shakespeare Phrase Book*, Boston 1881 (ss. 1034) oraz dwie obszerne
konkordancje autorstwa tego leksykografa: *A New and Complete Concordance to the
Dramatic Works of Shakespeare*, London 1894 (ss. 1910); *A Complete Concordance of
Verbal Index to Words, Phrases and Passages in the Dramatic Works of Shakespeare [...]*,
St. Martins 1998 (ss. 910) – książka oparta na publikacjach z końca XIX wie-
ku. W XX wieku wydano obszerne konkordancje: Trevor Howard-Hill, *Oxford
Shakespeare Concordances*, Oxford 1969 (30 vols); Gareth Evans, *Complete and
Systematic Concordance to the works of Shakespeare*, 1968–1970 (6 vols); Marvin
Spevack, *The Harvard Concordance to Shakespeare*, Berkeley–Los Angeles 1973
(ss. 1600). Warto odnotować również glosariusz: Alexander Dyce, *Glossary to
the works of W. Shakespeare*, London 1902 (ss. 570). Typowe słowniki języka
Szekspira to: Alexander Schmidt, *Shakespeare-lexicon*, vol. I–II, Berlin 1874–1875
(wyd. IV poprawione i uzupełnione przez Gregora Sarrazina, Berlin 1923, wyd. V
z 1973 roku) oraz słownik trudnych słów w twórczości Szekspira: Robert Cunliffe,
New Shakespearean Dictionary, London 1910 (ss. 342). Pomijam informacje biblio-
graficzne o kilkudziesięciu innych konkordancjach i glosariuszach języka autora
Hamleta. Ukazało się również wiele konkordancji, indeksów wyrazowych i glosa-
riuszy kilkudziesięciu pisarzy angielskich, m.in. Aleksandra Pope’a, Johna Keatsa,
George’a Bernarda Shawa, Johna Milтона, Jamesa Joyce’a, Geoffreya Chaucera,
George’a G. Byrona. Znacznie mniej konkordancji i glosariuszy poświęcono pisa-
rzom amerykańskim, np. Cleant Brown, *Glossary of Faulkner’s South*, New Haven

⁸ Badania Karpowej kontynuowała Larisa Szestakowa (2011).

1976 (ss. 241); Harold Runyan, *Faulkner Glossary*, New York 1964 (ss. 387); Lillian Kelly, *Concordance to E. Dickinson's Poems*, Pennsylvania 1961 (ss. 231); George Lane, *Concordance to the Poems of Ezra Pound*, New York 1972 (ss. 387).

Prawdopodobnie tylko *Słownik języka Goethego* można porównać pod względem objętości i wszechstronnej koncepcji z SJAMic.

Książka Karpowej – dotycząca leksykografii pisarzy angielskich i amerykańskich – jest bardzo pożyteczna również dla slawistów, ponieważ zawiera bibliografię różnego typu słowników pisarzy rosyjskich, ukraińskich i białoruskich oraz wykaz ważniejszych publikacji językoznawczych o tych słownikach. Na ich podstawie można odtworzyć teorię słowników języka pisarzy wchodniosłowiańskich w ZSRR.

6. Polskie i innosłowiańskie słowniki języka pisarzy

Nie wszystkie narody słowiańskie mogą się poszczycić ogólnymi słownikami jednego pisarza. Takie dzieła leksykograficzne dotyczą tylko leksykografii polskiej, czeskiej, słoweńskiej, bułgarskiej, czarnogórskiej, białoruskiej, rosyjskiej i ukraińskiej. Brak słowników języka pisarzy słowackich, łużyckich, chorwackich, serbskich, bośniackich i macedońskich. Chodzi mi o typowe słowniki obejmujące materiał leksykalny z całej twórczości lub z dużej jej części, nie zaś o inne typy słowników, np. konkordancje, glosariusze, słowniki frekwencyjne, słowniki nazw własnych, słowniki rymów itd.

6.1. Leksykografia polska

Ekscerpcję utworów Mickiewicza rozpoczęto w 1950 roku; druk jedenastotomowego *Słownika języka Adama Mickiewicza* (SJAMic) ukończono w 1983 roku. Zgromadzono podczas prac przygotowawczych 700 tysięcy fiszek, które dokumentują prawie 20 tysięcy haseł leksykograficznych (zob. Safarewicz 1984: 11). Dzieło to liczy 6685 stron formatu A4 i niemal 1250 (1249,20) arkuszy wydawniczych. Artykuły hasłowe cechuje niezwykle bogactwo informacji. Po każdym hasle w nawiasie podaje się liczbę użyć w tekstach Mickiewicza; dane statystyczne znajdują się także przy wariantach fonetycznych i graficznych haseł. Informacje gramatyczne obejmują m.in. wyliczenie poszczególnych form fleksyjnych z danymi statystycznymi. Inne elementy artykułów hasłowych to definicje odmianek znaczeniowych, wyodrębnione wyrażenia i zwroty wraz z podaną statystyką. Zasadniczo do artykułów hasłowych wprowadzano najwyżej 150 cytatów, ale czasem nawet 200. Słownik ma charakter monumentalny, zdarzały się jednak

w nim również potknięcia leksykograficzne. Do najważniejszych należą błędne lub niedokładne definicje, które nie odzwierciedlają kontekstowych znaczeń rozpatrywanych wyrazów, lecz zostały mechanicznie przejęte z innych słowników.

Słownik Jana Chryzostoma Paska (SJJChPas) – autora tylko jednego utworu – jest znacznie mniejszy niż SJAMic – ma około 1000 stron druku i 100 arkuszy wydawniczych, lecz w jego opracowaniu wykorzystano podobne zasady redakcyjne.

Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego (SPJKoch) zawiera 8300 haseł⁹, liczy zaś 3350 stron i około 450 arkuszy (dane o liczbie arkuszy są podane tylko w pierwszym tomie). Zamieszczono w nim – podobnie jak w wyżej wymienionych leksykonach – informacje gramatyczne, znaczeniowe, o połączeniach wyrazowych oraz frazeologizmach, ale dosyć znacznie różni się on od powyżej wymienionych dzieł leksykograficznych pod względem koncepcji leksykograficznej. Po hasłach brak informacji statystycznych; cytaty włączono do końcowej części artykułu hasłowego i są one ponumerowane, jeśli wyraz wystąpił przynajmniej dwa razy. Po hasle występują definicje odmianek znaczeniowych, przy których znajdują się cyfry odsyłające do ponumerowanych cytatów. W SPJKoch definicje znaczeniowe haseł są niewątpliwie lepiej opracowane w porównaniu ze SJAMic. Pewien problem sprawia jednak odsyłanie znaczeń po hasle do odległych cyfr, które są wyznacznikami lokalizacji cytatów. Inny niedostatek polega na tym, że trzeba ustalić liczbę cytatów, aby dowiedzieć się, ile razy Kochanowski użył konkretnego wyrazu w swoich tekstach. Utwory poety poświadczają np. słowo *a* 2430 razy. Chcąc uzyskać tę informację, należy przewertować kolejno 32 strony słownika. Nie wiem, co zadecydowało o tego typu udziwnieniu w tym skądinąd wartościowym słowniku.

Bardzo nowoczesny pod względem koncepcji leksykograficznej jest *Internetowy słownik języka Cypriana Norwida* (ISJCNor) Puzyniny i Korpysza. Dzieło to wykorzystuje dotychczasowe osiągnięcia polskiej leksykografii języka pisarzy, ale jednocześnie wprowadza wiele nowych elementów opisu leksykograficznego. Słownik zawiera prawie wszystkie jednostki leksykalne w tekstach Norwida wraz z kompletem cytatów. Jednak niektóre artykuły hasłowe nie są w pełni opracowane i dlatego znajduje się przy nich informacja „nieostateczna wersja”. Aby dotrzeć do odpowiednich informacji w tym leksykonie, konieczne jest zapoznanie się z instrukcją *Jak korzystać z Internetowego słownika języka Cypriana Norwida?*, która umożliwia wyszukiwanie proste oraz wyszukiwanie zaawansowane. To drugie pozwala zdobyć informacje o neosemantyzmach, „wyrazach

⁹ We wszystkich polskich tekstach Kochanowskiego znajduje się około 128 000 odrębnych wyrazów.

hasłowych zawierających dywizy łączące”, „użyciach wchodzących w skład przysłów”, „użyciach wchodzących w skład frazeologizmów”, o danych „zawierających użycia o przestarzałej lub autorskiej rekacji” itd. Słownik już w tej chwili ułatwia badanie języka Norwida. Przed wersją elektroniczną ISJCNor ukazał się zeszyt próbny języka poety (*Słownik języka Cypriana Norwida...* 1988) oraz opublikowano kilka tomów tematycznych jego słownictwa (*Słownictwo etyczne Cypriana Norwida* 1993; *Słownictwo estetyczne Cypriana Norwida* 1994; Teleżyńska 1994; Korpysz, Puzynina 1998; Kadyjewska, Korpysz, Puzynina 2000).

Oryginalnym opracowaniem monograficzno-leksykograficznym jest *Słownik języka Maurycego Mochnackiego (na podstawie „Rozpraw literackich”)* – oparty tylko na części dorobku wybitnego krytyka literackiego – autorstwa Mileny Wojtyńskiej-Nowotki (SJMMoch). Praca ta składa się z dwóch części: z analizy leksyki (ss. 84) oraz ze słownika zamieszczonego na płycie CD. Jej wartość polega m.in. na tym, że dokumentuje ona słownictwo ogólnopolskie pierwszych trzech dziesięcioleci XIX wieku. A oto wypowiedź autorki słownika:

Prezentowany słownik ma charakter korpusowy, zawiera 7 144 hasła zilustrowane 10 501 cytatami oraz jest zaopatrzony w *Indeks haseł* ułożony w porządku alfabetycznym. Zasób leksykalny, który stał się częścią niniejszej pracy, jest obszerny i ciekawy z punktu widzenia historyka języka polskiego. O bogactwie słownictwa M. Mochnackiego może świadczyć fakt, że na 7 144 hasła aż 3 043 to *hapax legomena*, co dowodzi tego, że w rozprawach M. Mochnackiego niewątpliwie duże znaczenie miały wyrazy rzadkie i to one właśnie w decydującym stopniu ukształtowały różnorodność leksyki dzieła (SJMMoch: 10).

W części poprzedzającej słownik Wojtyńska-Nowotka wyróżniła osiem grup, w których scharakteryzowała słownictwo Mochnackiego:

- I. Leksemy poświadczone we wszystkich wybranych źródłach leksykograficznych epoki;
- II. Leksemy niepoświadczone w SL [Słowniku Lindego], a poświadczone w SWil [Słowniku wileńskim] i w SW [Słowniku warszawskim];
- III. Leksemy niepoświadczone w SL i w SWil, a poświadczone w SW;
- IV. Leksemy niepoświadczone w żadnym z wybranych źródeł leksykograficznych epoki;
- V. Leksemy poświadczone w SL i w SW, a niepoświadczone w SWil;
- VI. Leksemy poświadczone w SL i w SWil, a niepoświadczone w SW;
- VII. Leksemy poświadczone w SL, a niepoświadczone w SWil i SW;
- VIII. Leksemy niepoświadczone w SL i SW, a poświadczone w Swil.

Cenny jest także opis statystyczny słownictwa Mochnackiego. W słowniku po formie hasłowej następuje informacja o liczbie użyc w wykorzystanym źródle. Jeśli istnieją warianty hasła, to podaje się je po hasle głównym wraz z informacją statystyczną. Następnie wymienione są znaczenia leksemu wraz z cytatami, informacja o części mowy oraz o poświadczeniach w wykorzystanych słownikach. Homonimy występują jako oddzielne hasła (np. I OBCY (34) Δ zn. «cudzy, nie swój»; II OBCY (1) Δ zn. «człowiek innej narodowości»). Słownik z pewnością będzie przydatny w polonistycznych pracach historycznojęzykowych.

Kolejnym polskim słownikiem języka pisarza jest gotowy już, ale wciąż opracowywany redakcyjnie *Słownik języka Krzysztofa Kamila Baczyńskiego* (SJKKBacz) Mieczysława Balowskiego¹⁰, który prawdopodobnie będzie się składał z czterech tomów. Artykuły hasłowe zawierają następujące elementy: 1. hasło, 2. liczba użyc wyrazu hasłowego, 3. kwalifikacja gramatyczna, 4. formy morfologiczne wyrazu hasłowego, w tym warianty wyrazu hasłowego, 5. liczba użyc wybranych form gramatycznych wyrazu hasłowego, 6. objaśnienie znaczenia, 7. liczba użyc wyrazu hasłowego w danym znaczeniu, 8. cytaty, 9. użycia przenośne, ironiczne, żartobliwe itp., frazeologia, modyfikacje frazeologii utartej, 10. użycia niejasne, 11. ewentualny komentarz do haseł.

Autor przynajmniej w pewnym stopniu wzoruje się na SJAMic. Od dotychczasowych słowników języka pisarzy SJKKBacz różni się przede wszystkim tym, że Balowski poddaje analizie składniowej (korzystając z metodologii językoznawczej Klemensiewicza) wypowiedzenia wyekscerpowane z tekstów Baczyńskiego.

Wcześniej przywołałem już kompetentną opinię Sobolewskiej (2010) o tematycznych „słownikach” języka Żeromskiego. W tym miejscu ograniczę się tylko do wymienienia 17 tomów tego opracowania monograficzno-leksykograficznego. Oto odpowiedni wykaz tomów *Słownictwa pism Stefana Żeromskiego*: K. Handke, 1. *Wstępny (metodologiczny)*, Kraków 2002; 2. K. Sobolewska, *Przestrzeń*, Kraków 2002; 3. E. Sękowska, *Dom*, Kraków 2002; 4. B. Bartnicka, *Świat dźwięków*, Kraków 2002; 5. K. Handke, *Świat barw*, Kraków 2002; 6. R. Handke, *Walka, wojna, wojskowość*, Kraków 2002; 7. H. Sędziak, *Myśl i mowa*, Kraków 2002; 8. B. Bartnicka, *Świat doznań zmysłowych*, Kraków 2007; 9. S. Cygan, *Świat roślin*, Kraków 2007; 10. M.J. Olszewska, *W kręgu meteorologii i astronomii*, Kraków 2007; 11. M. Czachorowska, *Topografia*, Kraków 2007; 12. K. Sobolewska, *Miasto i wieś*, Kraków 2007; 13. K. Handke, R. Handke, *Świat kobiet i świat mężczyzn*, Kraków 2007; 14. M. Gabryś, *Niebo i piekło*, Kraków 2007; 15. K. Szostak-Król, *Podróże*,

¹⁰ M. Balowski jest też autorem listy frekwencyjnej poezji, prozy i dramatu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego (Balowski 1997).

podróżowanie, Kraków 2010; 16. A. Piotrowicz, *Życie towarzyskie*, Poznań 2014; 17. L. Mariak, *Rodzina*, Szczecin 2023.

6.2. Leksykografia czeska

Leksykografię czeską reprezentuje jedynie *Słownik Jana Husa* (SJHus), którego autorem jest Karel Novák (1934); w 1984 roku słownik został ponownie wydany techniką fotooffsetową. Słownik jest pożyteczny, ale jego koncepcja leksykograficzna nie zadowala z dzisiejszego punktu widzenia. Brak w nim informacji o liczbie poświadczeń poszczególnych haseł, leksykograf podaje definicje znaczeniowe tylko przy mniej znanych wyrazach, zamieszcza cytaty (czasem zbyt krótkie) wraz z lokalizacją.

Na wzmiankę zasługuje *Lista frekwencyjna poezji Jerzego Ortena* (Balowski 2001).

6.3. Leksykografia słowacka

Brak leksykograficznych opracowań języka pisarzy słowackich.

6.4. Leksykografia górnołużycka i dolnołużycka

Brak leksykograficznych opracowań języka pisarzy łużyckich.

6.5. Leksykografia słoweńska

Leksykografię języka pisarzy słoweńskich reprezentują dwa słowniki: dwutomowy słownik leksyki XVII-wiecznego pisarza religijnego Janeza Svetokriškega (SJJSvet)¹¹ i słownik XVIII-wiecznego pisarza, językoznawcy oraz historyka Marko Pohlina (SJMPoh), który był prekursorem słoweńskiego odrodzenia narodowego i językowego. Oba słowniki przygotował do druku Marko Snoj.

W SJMPoh po hasle w nawiasie kwadratowym znajduje się oznaczenie akcentu tonicznego, następnie występują informacje gramatyczne (np. część mowy, rodzaj gramatyczny rzeczownika, charakterystyka aspektowa czasownika), objaśnienie znaczeniowe, lokalizacja wyrazu i skrócony cytat, źródło językowe założeń, często odpowiedniki niemieckie; brak danych o liczbie użyc haseł. Podobną strukturę haseł ma SJJSvet.

W tym miejscu warto też odnotować konkordancję *Katechizmu* (1550) Primoža Trubarja (Neweklowsky 1984).

¹¹ Słownik liczy XVIII + 1421 stron.

6.6. Leksykografia bułgarska

W Bułgarii ukazał się w 1960 roku *Słownik języka Christo Botewa* (SJChBot) w opracowaniu leksykograficznym Stefana Bożkowa i Zlatki Genadijewej¹².

6.7. Leksykografia macedońska

Brak leksykograficznych opracowań języka pisarzy macedońskich.

6.8. Leksykografia czarnogórska

W 1983 roku ukazał się pod redakcją Mihaila Stevanovicia dwutomowy *Słownik języka Petra II Petrovicia Njegoša* (SJPPNjeg)¹³. Opracowano w nim ponad 20 tysięcy artykułów hasłowych, które zawierają objaśnienia znaczeniowe słów, informacje gramatyczne i stylistyczne, cytaty.

6.9. Leksykografia serbska

Brak ogólnych słowników języka pisarzy serbskich. Na odnotowanie zasługuje jedynie kilka słowników frekwencyjnych Smilki Vasić (1996; 1998; [rękopis]).

6.10. Leksykografia bośniacka

Brak słowników pisarzy bośniackich.

6.11. Leksykografia rosyjska

Leksykografię rosyjską reprezentuje przede wszystkim najbardziej znany czterotomowy *Słownik języka Puszkina* (SJPusz) z lat 1956–1961, który liczy 3817 stron, 257 arkuszy wydawniczych i 21 290 haseł. Uwzględniono w nim wszystkie teksty wybitnego poety. SJAMic różni się niewiele pod względem liczby haseł – prawie 20 tysięcy. Jeśli chodzi o objętość słowników – słownik autora *Pana Tadeusza* jest prawie pięć razy większy niż SJPusz. Poważna różnica dotyczy nakładu: t. 1 SJAMic ukazał się w nakładzie 1160 egzemplarzy, t. 11 – 950 egzemplarzy; SJPusz – t. 1 – 30 tysięcy egzemplarzy, t. 2 i 3 – 25 tysięcy, t. 4 – 19 tysięcy. Struktura SJPusz jest podobna do struktury SJAMic: hasło, liczba poświadczeń, definicje znaczeniowe, charakterystyka gramatyczna, statystyka znaczeń słowa, cytaty, komplet lokalizacji przy mniejszej liczbie poświadczeń, kwalifikatory stylistyczne, wydzielona frazeologia.

¹² Ch. Botew (1848–1876) był wybitnym poetą, ale większość jego tekstów reprezentuje prozę artystyczną i publicystykę.

¹³ P. Njegoš (1813–1851) – wybitny poeta czarnogórski, władca i metropolita Czarnogóry (1830–1851).

Drugim rosyjskim słownikiem autorskim, opartym na całej twórczości pisarza (tj. z uwzględnieniem publicystyki i korespondencji), jest również czterotomowy *Słownik języka Dostojewskiego* (SJDos) z lat 2008–2021. Budowa artykułów hasłowych jest podobna jak w SJPusz.

Z idiolektu Iwana Turgieniewa wybrano do opracowania leksykograficznego tylko słownictwo ludowo-potoczne oraz frazeologię. Materiał ten stanowi podstawę dosyć obszernego (693 strony) jednotomowego słownika (SJTur). Prawdopodobnie nie wszystkie hasła leksykalne znajdują się w *Słowniku utworów i przekładów Denisa I. Fonwizina* (SJDFon – 342 strony)¹⁴. Tylko część twórczości Maksyma Gorkiego objęły dwa słowniki: obszerny *Słownik autobiograficznej trylogii M. Gorkiego* (SATMGor)¹⁵ oraz *Słownik dramaturgii M. Gorkiego* (SDMGor). Niewątpliwie planowano wydać słownik oparty na wszystkich tekstach pisarza. Opublikowano słownik poświęcony jednej komedii Aleksandra S. Gribojedowa (SKASGrib – 234 strony)¹⁶.

W ZSRR zamierzano również – jak wynika z bibliografii zamieszczonej w książce Karpowej (1989: 91–92, 100–104) – opracować i wydać pełne lub częściowe słowniki języka pisarzy (m.in. Konstantina Paustowskiego, Aleksieja B. Kolcowa, Nikołaja A. Niekrasowa, Nikołaja W. Gogola) oraz słowniki rosyjskich tekstów twórców ideologii komunistycznej: Karola Marksa, Fryderyka Engelsa oraz Włodzimierza I. Lenina. Wydaje się, że żaden z powyższych projektów nie został w pełni zrealizowany.

Przed 1989 rokiem ukazało się też kilka słowników frekwencyjnych i słowników innego typu wybranych utworów pisarzy rosyjskich (zob. Karpowa 1989: 91–92, 100–104). W bibliografii słowników języka pisarzy rosyjskich i radzieckich Karpowa zamieściła publikację Michaiła S. Olmńskiego *Щедринский словарь* (Москва 1937 – 757 stron). Jest to prawdopodobnie rodzaj nieopublikowanej encyklopedii o twórczości Michaiła Sałtykowa-Szczedrina (1826–1889), w której znajduje się około 35 tysięcy cytatów z utworów tego pisarza.

Na uwagę zasługują teoretyczne poglądy językoznawców rosyjskich dotyczące metodologii pracy nad słownikami języka pisarzy. Z braku miejsca przywołam tylko kilka publikacji: Fedorow 1969; Grigoriew 1971; Kowtun 1962; Mielniczenko 1969; Winogradow 1949.

¹⁴ D.I. Fonwizin (1774/75–1792) był m.in. twórcą narodowej komedii rosyjskiej i tłumaczem (głównie literatury francuskiej).

¹⁵ Autobiograficzna trylogia M. Gorkiego to: *Dzieciństwo* (1913), *Wśród ludzi* (1915), *Moje uniwersytety* (1923).

¹⁶ A.S. Gribojedow (1794/95–1829), autor słynnej komedii *Mądremu biada* (1825).

6.12. Leksykografia ukraińska

Ukraińskie słowniki języka pisarzy, tj. *Słownik języka Tarasa Szewczenki* (SJTSzew) i *Słownik języka Hryhorija Kwitki-Osnowjanenki* (SJHKw-Osn), są podobne pod względem koncepcji leksykograficznej – wzorują się one na SJPusz. Nie wiem, czy praca poświęcona leksyce trawestacji *Eneidy* Iwana Kotlarewskiego to typowy słownik, ale jest zapewne opracowaniem o charakterze leksykograficznym. Wzmiankowane publikacje są bardzo ważne w ukrainistycznych badaniach językoznawczych, ponieważ Kotlarewski (1769–1838) wprowadził po raz pierwszy do piśmiennictwa ukraińskiego prawie czystą mowę ludową, Kwitka-Osnowjanenko (1778–1843) jest twórcą ukraińskiej prozy artystycznej, Szewczenko natomiast stworzył podwaliny współczesnego języka ukraińskiego.

Warto też wspomnieć o wydany w Kijowie dwutomowym *Słowniku języka rosyjskich tłumaczeń Szewczenki* (SJRTSzew).

Z teoretycznej literatury ukrainistycznej wymienię przynajmniej dwie pozycje: Buriaczok 1961 oraz Waszczenko 1952.

6.13. Leksykografia białoruska

W historii piśmiennictwa i języka białoruskiego wybitną postacią był Francysk Skoryna/Skaryna. W językoznawstwie białoruskim uważa się go za tłumacza 22 ksiąg Biblii (wraz ze wstępem, posłowiem i komentarzami) na język starobiałoruski. Przekład ukazał się w latach 1517–1519 w Pradze w drukarni, której Skoryna był założycielem. W zasadzie tekst reprezentuje białoruską redakcję języka cerkiewnosłowiańskiego, ale niektóre jego partie są do tego stopnia przesączone elementami żywej mowy białoruskiej, że druk ten można uznać za ważny zabytek języka starobiałoruskiego. Oprócz tego w Pradze Skoryna opublikował również cerkiewnosłowiański *Psałterz* (1517). Z Pragi wyjechał do Wilna, gdzie założył następną drukarnię i wydał w niej dwa druki w języku cerkiewnosłowiańskim: *Modlitewnik* (1522) oraz *Dzieje Apostolskie* (1525)¹⁷.

Wymienione druki stały się podstawą dwutomowego *Słownika języka Skoryny* (SJSkor) z lat 1977–1984, którego autorem jest Uładzimir W. Aniczenka. Dzieło to ma układ alfabetyczny, zawiera 9405 haseł leksykalnych i form wyrazowych. Nie uwzględniono w nim nazw własnych, derywatów od tego typu słownictwa oraz wyrazów obcego pochodzenia użytych w formie cytatów. Artykuły hasłowe obejmują: wyrazy hasłowe, podstawowe informacje gramatyczne, objaśnienia znaczeniowe i cytaty. Słownik nie podaje frekwencji przy hasłach.

¹⁷ Tytuł oryginalny to *Анома́л* (1525).

Autor powyższej publikacji jest także współredaktorem i współautorem *Słownika języka Janki Kupały* (SJJKup). Kupała (1882–1942) był znanym poetą i dramatopisarzem, jak również tłumaczem polskich poetów na język białoruski. Słownik – wydany w latach 1997–2012 w Mińsku i Homlu – składa się z ośmiu tomów w dziewięciu woluminach (tom ósmy jest dwuczęściowy); liczy 3781 stron. W jego szóstym tomie zamieszczono różnego typu nazwy własne.

Arnold J. Michniewicz opracował *Słownik języka utworów Jakuba Kołasa* (SJUJKoł)¹⁸. Nie wiadomo, dlaczego leksykon pozostał w rękopisie.

Białoruscy językoznawcy prawdopodobnie planowali opublikowanie *Słownika języka Wincuka Dunina-Marcinkiewicza* (1807–1884), prekursora współczesnego języka białoruskiego, o czym świadczy artykuł S.M. Grabczikowa (1968).

7. Podsumowanie

W slawistyce jest za mało słowników języka pisarzy. W tym zakresie dominują w świecie słowiańskim leksykografia polska i rosyjska. Na podkreślenie zasługują też publikacje słownikarzy ukraińskich i białoruskich. Dzięki Snojowi słowenistyka dysponuje dwoma słownikami pisarzy. Skromne są osiągnięcia filologów czeskich, bułgarskich i czarnogórskich. Połowa narodowych filologii słowiańskich nie dysponuje żadnym słownikiem języka autora.

* * *

Prawdopodobnie obecnie nie planuje się w krajach słowiańskich ogólnych słowników języka pisarzy. Warto jednak podjąć próby zorganizowania zespołów leksykograficznych w ramach narodowych grantów, ponieważ słowniki języka pisarzy są bardzo przydatne w badaniach historycznojęzykowych i literaturoznawczych, jak również w zachowaniu narodowej tożsamości.

¹⁸ J. Kołas (1882–1956) był poetą, prozaikiem, publicystą i tłumaczem.

Rozwiązanie skrótów odnoszących się do omawianych słowników¹⁹

- ISJCNor – Puzynina J., Korpysz T., *Internetowy słownik języka Cypriana Norwida*, współpraca merytoryczna J. Chojak, współpraca techniczna J. Miernik, M. Żółtak, <http://www.slownik-jezykanorwida.uw.edu.pl>.
- SATMGor – *Словарь автобиографической трилогии М. Горького*, 1974–1986, ред. Л.С. Ковтун, т. 1–5, Ленинград.
- SDMGor – *Словарь драматургии М. Горького*, 1984, ред. М.Б. Борисова, Саратов.
- SJAMic – *Słownik języka Adama Mickiewicza*, 1962–1983, red. K. Górski, S. Hrabec, t. 1–11, Wrocław.
- SJChBot – Божков С., Геннадиева З., 1960, *Речник на езика на Христо Ботев*, София.
- SJDFon – Петров К., 1904, *Словарь к сочинениям и переводам Д.И. Фонвизина*, Санктпетербург.
- SJDos – *Словарь языка Достоевского. Идиоглоссарий*, 2008–2021, гл. ред. Ю.Н. Караулов, т. 1–4, Москва.
- SJHKw-Osn – *Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка у трьох томах*, 1978–1979, ред. М.А. Жовтобрюх, т. 1–3, Харків.
- SJHus – Novák K., 1934, *Slovník k českým spisům. Husovým*, Praha (wydanie fotooffsetowe z 1984 r.).
- SJJChPas – *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*, 1965–1973, red. H. Koneczna, W. Doroszewski, t. 1–2, Wrocław.
- SJJKup – Анічэнка У.В., Ляшчынская В.А., Бобрык У.А. (ред.) – склад. У.В. Анічэнка [і інш.], 1997–2012, *Слоўнік мовы Янкі Купалы*, т. 1–8, Мінск-Гомель.
- SJJSvet – Snoj M., 2006, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, Ljubljana.
- SJMMoch – Wojtyńska-Nowotka M., 2020, *Słownik języka Maurycego Mochnickiego (na podstawie „Rozpraw literackich”)*, Warszawa.
- SJMPoh – Snoj M., 2020, *Slovar Pohlinovega jezika. Na osnovi njegovih jezikoslovnih del*, Ljubljana.
- SJPPNjeg – Стевановић М. (ред.), 1983–1985, *Речник језика Петра II Перовића Његоша*, т. 1–2, Београд.
- SJPusz – *Словарь языка Пушкина*, 1956, 1961, ред. В.В. Виноградов, т. 1–4, Москва–Ленинград.
- SJRTSzew – *Словарь языка русских произведений Шевченко*, 1986, т. 1–2, Киев.
- SJSkor – Аниченка У.В., 1977–1984, *Слоўнік мовы Скарыны*, т. 1–2, Мінск.
- SJTSzew – *Словник мови Шевченка*, 1964, ред. В.С. Ващенко, т. 1–2, Київ.
- SJTur – *Словарь народно – разговорной лексики и фразеологии, составленный по собранию сочинений И.С. Тургенева*, 1968, Ташкент.
- SJUJKoł – Міхневіч А.Я., *Слоўнік мовы твораў Якуба Коласа* (рукапіс).
- SKASGrib – Чистяков В.Ф., 1939, *Словарь комедии „Горе от ума” А.С. Грибоедова*, Смоленск.
- SPJKoch – *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, 1994–2012, red. M. Kucała, t. 1–5, Kraków.

¹⁹ W wykazie tym brak autorskich słowników polskich i innosłowiańskich wymienionych w przypisach oraz w podrozdziale o słownikach autorskich pisarzy niesłowiańskich.

Bibliografia

- Balowski M., 1997, *Lista frekwencyjna poezji, prozy i dramatu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*, Prochowice.
- Balowski M., 2001, *Lista frekwencyjna poezji Jerzego Ortęna*, Prochowice.
- Bańkowski A., 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2 (A–P), Warszawa.
- Bańkowski A., 2014, *Etymologiczny słownik mowy polskiej*, t. 3/1 (R), Częstochowa.
- Buriaczok A.A. – Бурячок А.А., 1961, *Інструкція до укладання словника мови художніх творів*. І.П. Котляревського, w: *Наук. записки полтавського літературно-меморіального музею* І.П. Котляревського. Вып. 3, Полтава, с. 111–123.
- Fedorow A.W. – Федоров А.В., 1969, *Словарь языка писателя как отражение индивидуального стиля*, „Вестник Ленинградского университета” 20, с. 92–99.
- Goethe-Wörterbuch, 1966, hrsg. W. Schädlerdt, W. Simon, W. Wissman, Bd. 1, Stuttgart.
- Grabczikow S.M. – Грабчиков С.М., 1968, *Словарь языка В.Н. Дунина-Марцинкевича и важнейшие особенности лексики писателя: Автореферат дисс. канд. филол. Наук.*, Минск.
- Grigoriew W.P. – Григорьев В.П., 1971, *Словарь языка Н.А. Некрасова в контексте проблем поэтической лексикографии*, w: *Известия АН СССР. Серия язык и литература* 5, с. 466–472.
- Kadyewska A., Korpysz T., Puzynina J., 2000, *Chrześcijaństwo w pismach Cypriana Norwida*, Warszawa.
- Karaś M., 1976, *O rzekomej roli pisarzy w kształtowaniu języka literackiego (na przykładzie języka polskiego)*, „Język Polski” 1, s. 16–26.
- Karpowa O.M. – Карпова О.М., 1989, *Словари языка русских писателей*, Москва.
- Klemensiewicz Z., 1959, *Mickiewicz w dziejach języka polskiego*, w: *O języku Adama Mickiewicza*. Studia, red. Z. Klemensiewicz, Wrocław, s. 437–485.
- Klemensiewicz Z., 1999, *Historia języka polskiego*, wyd. 7, Warszawa.
- Klíma V., Růžicka K.F., Zima P., 1980, *Czarna Afryka. Literatura i język*, Wrocław.
- Korpysz T., 2010, *Słowniki języka autorów jako typ opracowań leksykograficznych*, „Poradnik Językowy” 4, s. 51–72.
- Korpysz T., Puzynina J., 1998, *Wolność i niewola w pismach Cypriana Norwida*, Warszawa.
- Kowtun L.S. – Ковтун Л.С., 1962, *O специфике словаря писателя*, w: *Словоупотребление и стиль М. Горького*, Ленинград, с. 12–31.
- Kozłowska A., 2013, *Indeks leksyki pisarza jako typ opracowania leksykograficznego*, „Prace Filologiczne” 64, cz. 1, s. 147–158.
- Kućała M., 1988, *Definicja a cytaty w słownikach języka pisarzy*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” seria 7, t. 1, Warszawa, s. 401–409.
- Lewaszkiewicz T., 2017, *Pisarze, publicyści i tłumacze jako językoznawcy, kodyfikatorzy oraz reformatorzy języków słowiańskich*, w: *Literature and Social Change: A Voyage Through the history of Slavic Studies. Proceedings of the International Symposium Literature and Slavic Studies*, ed. by L. Matejko, Bratislava, s. 83–108.
- Lewaszkiewicz T., 2021, *Życiorys językowy Adama Mickiewicza a problem monografii jego języka*, w: *Język polski – między tradycją a współczesnością. Księga jubileuszowa z okazji stulecia Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego*, red. E. Horyń, E. Młynarczyk, P. Żmigródzki, Kraków, s. 493–504.

- Lewaszekiewicz T., 2022, *Słownictwo Adama Mickiewicza w „Etymologicznym słowniku języka polskiego/Etymologicznym słowniku mowy polskiej” Andrzeja Bańkowskiego*, „Język. Religia. Tożsamość” 1 (25), s. 43–61.
- Livet L., 1895–1897, *Lexique de la langue de Molière, comparée a celle des écrivains de son temps avec des commen taires de philologie historique et grammaticale*, t. 1–3, Paris.
- Mańczak W., 1988, *Języki romańskie*, w: *Języki indoeuropejskie*, t. 2, red. L. Bednarczuk, Warszawa, s. 571–644.
- Mariak L., 2009, *Leksyka z zakresu wojskowości w „Trylogii” Henryka Sienkiewicza*. Cz. II. Słownik, Szczecin.
- Merker E., Graefe J., Merbach F., 1958–1963, *Wörterbuch zu Goethes Werther*, Bd. 1–3, Berlin.
- Mielniczenko G.G. – Мельниченко Г.Г., 1969, *О принципах составления словаря Н.А. Некрасова*, w: *Вопросы русского языка*, Ярославль, с. 255–270.
- Neuendorff J., 1958–1963, *Fürstenau. Wörterbuch zu Goethes Götz von Berlichingen*, Bd. 1–2, Berlin.
- Neweklowsky G., 1984, *Trubarjev Katechizem 1550. Konkordanca, indeks besed, pogostni spiski*, Ljubljana.
- Pszczółowska L., 1966, *Słownik języka poezji*, „Pamiętnik Literacki” 1(57), s. 153–156.
- Puzynina J., 1988, *O celach i metodach pracy nad słownikami języka pisarzy*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” seria VII, t. 1, Warszawa, s. 445–454.
- Puzynina J., 1993, *Opis znaczenia w słowniku autora*, w: *O definicjach i definiowaniu*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin, s. 207–219.
- Safarewicz J., 1984, *Mickiewicz i język polski*, „Język Polski” 64, z. 1, s. 3–16.
- Sławski F., 1988, *Języki słowiańskie*, w: *Języki indoeuropejskie*, t. 2, red. L. Bednarczuk, Warszawa, s. 907–1005.
- Słownictwo estetyczne Cypriana Norwida*, 1994, red. J. Chojak, Warszawa.
- Słownictwo etyczne Cypriana Norwida*, część 1: *prawda, fałsz, kłamstwo*, 1993, red. J. Puzynina, Warszawa.
- Słownik języka Cypriana Norwida. Zeszyt próbny*, 1988, red. J. Puzynina, Warszawa.
- Słownik osobliwości leksykalnych Stanisława Wyspiańskiego: na materiale utworów dramatycznych*, 2016, red. W. Śliwiński, Kraków.
- Sobolewska K., 2010, *Leksykograf jako partner historyka literatury*, „Prace Filologiczne” 58, s. 379–390.
- Szestakowa L. – Шестакова Л., 2011, *Русская авторская лексикография. Теория, история, современность*, Москва.
- Szulc A., 1988, *Języki germańskie*, w: *Języki indoeuropejskie*, t. 2, red. L. Bednarczuk, Warszawa, s. 733–816.
- Teleżyńska E., 1994, *Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida*, Warszawa.
- Urbańczyk S., 1960, *Rola wielkich pisarzy złotego wieku*, w: *Odrodzenie w Polsce. Historia języka*, t. 3, cz. 1, red. M.R. Mayenowa, Z. Klemensiewicz, s. 425–453.
- Vasić S. – Васић С., 1996, *Полазне основе новије српске прозе, I књига. Речник четири јеванђелиста*, Београд.
- Vasić S. – Васић С., 1998, *Полазне основе новије српске прозе, књига II. Хазарски речник Милорада Павића. Фреквенцијски речник*, Београд.
- Vasić S. – Васић С., [rękopis], *Рат за српски језик и правопис Ђуре Даничића – фреквенцијски речник*, Београд.
- Waszchenko W.S. – Ващенко В.С., 1952, *Побудова словника Шевченкової мови: проект*, w: *Лексикографичний бюлетень*, Вып. 2, с. 204–211.

Winogradow W.W. – Виноградов В.В., 1949, *Проект Словаря языка Пушкина*, Москва–Ленинград.

Wojan K., 2023, *Dorobek polskiej leksykografii autorskiej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 79, s. 97–128.

Wojan K., 2024, *Polska leksykografia autorska*, Gdańsk.

Abstract

Polish and Other Slavic Dictionaries of Writers' Languages

In the introductory remarks, the author reflects on the role of writers in shaping language and culture, as well as on the development of both non-Slavic and Polish theories concerning writers' language dictionaries. The chief concern of the article is an overview of 22 significant Polish and Slavic writers' language dictionaries, with a special emphasis on the notable contributions of Polish and Russian lexicography. Polish dictionaries, in particular, are recognized for their exemplary scholarly quality. This topic warrants further in-depth analysis and could form the basis of a comprehensive monograph.

Keywords: Slavic lexicography, writers' language dictionaries, idiolect
